

Fai 'e 'Eletū L. Tom Perry

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Ko e Ma'u 'o e Nonga Tu'uloá mo e Langa 'o e Ngaahi Fāмили Ta'engatá

'Oku 'omi 'e he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí 'a e fakava'e te tau lava 'o ma'u ai 'a e nonga tu'uloá mo langa 'a e ngaahi fāмили ta'engatá.

'Oku 'i ai ha ngaahi vaha'a taimi lelei mo ha vaha'ataimi kovi 'i he'etau fononga he mo'uí. 'Oku nau takitaha 'omi ha ngaahi pole kehekehe. 'Oku fakafalala e anga 'etau ako ke fakafenāpasi ki he ngaahi liliú, mei he fakava'e 'oku tau langa aí. 'Oku 'omi 'e he ongoongolelei hotau 'Eiki mo e Fakamo'uí ha fakava'e pau mo mālohi. 'Oku langa fakakongokonga ia 'i he'etau ma'u e 'ilo ki he palani ta'engata 'a e 'Eikí ma'a 'Ene fānaú. Ko e Fakamo'uí 'a e Faiako Tu'ukimu'á. 'Oku tau muimui kiate Ia.

'Oku fakamo'oni e folofolá kiate Ia mo 'omi ha sīpinga 'o e mā'oni'oni haohaoá ke tau muimui ai. Kuó u 'osi vahevahe mo e kāingalotu 'o e Siasí 'i ha konifelenisi kimu'a, 'oku 'i ai haku fanga ki'i tohi ne lekooti ai he'eku fine'eikí ha fakamatala na'á ne faka'aonga'i ke teuteu 'ene ngaahi lēsoni

Fine'ofá. 'Oku kaunga tonu pē fanga ki'i fakamatalá he 'aho ní 'o tatau mo e taimi ko iá. Ko e taha 'o e ngaahi kupu'i leá na'e hiki ia 'i he 1908 'e Sālesi 'Etuatē Sefasoni fekau'aki mo e natula 'o Sīsū Kalaisí. 'Oku pehē:

"'Oku 'uhinga e hoko ko e Kalisitiané ke mātu'aki tangane'ia fakamātoato mo mo'oni 'ia Sīsū 'o momoi kakato 'etau mo'uí kiate Ia 'i he'etau feinga ke hangē ko Iá.

". . . 'E lava pē ke tau 'ilo Ia 'i he ngaahi folofola kuó Ne faí, 'i he ngaahi ngāue na'á Ne fakahokó, pea mo ia foki na'e 'ikai ke Ne folofola 'akí. Te tau lava 'o 'ilo Ia foki 'i he me'a na'á Ne 'uluaki fakahoko ki Hono ngaahi kaume'á pea hoko ai mo Hono ngaahi filí, pea tolu ki he kakai tokolahi ne mo'uí 'i Hono taimí. . . .

"Ko e taha e ngaahi me'a 'o e senituli uofulú ko e mo'uí 'oku 'ikai fakafiemālie [pea faingata'a]. . . .

". . . 'Oku holi 'a e māmaní ki ha me'a ke fakafiemālie 'i kinautolu, ka 'oku 'ikai ke nau 'ilo pe ko e hā. Kuo hoko mai 'a e koloa'ia; . . . 'oku fakafonu 'a māmani . . . 'aki e 'ilo fo'ou 'o e poto mo e mataotao 'a e fa'ahinga 'o e tangatá, ka 'oku tau [kei] ta'e-topono, ta'e-fiemālie [pea mo] kei puputu'u pē. . . . [Kapau te tau fakaava] 'a e Fuakava Fo'ou, te tau ['ilo ai 'a e ngaahi lea ko 'ení], 'Ha'u kiate au pea te u foaki 'a e fiemālie kiate kimoutolu, ko au ko e mā 'o e mo'uí, ko au ko e Maama 'o māmani, kapau 'oku fieinua ha tangata, ke ha'u ia kiate au 'o inu, ko 'eku melinó 'oku ou foaki kiate kimoutolu, te mou ma'u 'a e mālohi, te mou fiefia'" (*The Character of Jesus* [1908]).

Ko e konga hono liliu'i 'o e hou'eiki tangata mo fafiné, 'oku fai ia 'e kinautolu 'oku nau fili ke nofo mo iá. 'Oku toe liliu'i foki kinautolu 'e he kakai 'oku nau falala ki ai mo feinga ke fa'ifa'itaki'i. Ko Sīsū 'a e Fa'ifa'itaki'anga ma'ongo'ongá. Ko e founga pē taha ke ma'u ai 'a e nonga tu'uloá ko e sio kiate Ia pea mo'ui.

Ko e hā e me'a fekau'aki mo Sīsū 'oku mahu'inga taha ke tau akó?

"Na'e 'ikai tokanga. . . 'a e kau tangata tohi 'o e Fuakava Fo'ou ia ki he fōtunga 'o [Sisuu], vala na'á Ne tuí, pe fale na'e nofo aí. Na'e 'alo'i Ia 'i ha 'ai'anga-kai 'o e manu, ngāue 'i ha fale tufunga, faiako 'i ha ta'u 'e tolu, pea toki pekia 'i he kolosí. . . . Na'e hiki e Fuakava Fo'ou 'e ha kau tangata na'e fakapapau ke tukutaha 'etau tokangá . . . 'iate [Ia]" (*The Character of Jesus*, 21–22) pea mo fakapapau 'i na'e hoko pea ko e 'Alo mo'oni Ia 'o e 'Otuá, ko e Fakamo'ui mo e Huhu 'i 'o e māmani.

'Oku 'i ai ha talafakatātā 'a e Fakamo'uí, 'oku ou tui 'oku kaunga mo'oni ki hotau kuongá ni.

'Oku tau ma'u pea lau ia 'i he Mātiu vahe 13:

"Pea lolotonga 'a e mohe 'a e kakai, na'e ha'u hono filí 'o ne tūtuu'i 'a e tenga kovi 'i he uité, kae 'alu ia.

"Pea kuo tupu hake hono muká, pea kamata fua, pea toki hā ai foki 'a e 'akau kovi.

"Pea ha'u 'a e kau tamaio'eiki 'a

e 'eikí, 'o nau pehē kiate ia, 'Eiki, 'ikai na'á ke tūtūu'i 'a e tenga lelei ki ho'ou ngoué? Pea kuo tupu mei fē 'a e 'akau koví?

"Pea pehē ange 'e ia kiate kinautolu, Ko e filí kuó ne fai 'ení. Pea pehē 'e he kau tamaio'eikí kiate ia, 'E lelei kiate koe 'emau 'alu 'o ta'aki ia mei aí?

"Ka na'e pehē ange 'e ia, 'E 'ikai; telia 'i ho'omou ta'aki 'a e 'akau koví, 'e mata'aki ai mo e uité foki.

"Tuku ke na tupu fakataha 'o a'u ki he ututa'ú: pea 'i he fai 'o e ututa'ú te u tala ki he kau tu'usí, Mou tomu'a tānaki 'a e 'akau koví, 'o no'o ke tutu ia: kae tānaki 'a e uité ki hoku feleokó" (veesi 25–30).

Kuo ma'u 'e Sētane, ko e fili motu'a 'o e fa'ahinga kotoa e tangatá ha ngaahi founa lahi kuó ne fakakaukau'i ke fakamafola 'a e teá ke mama'o mo lahi. Kuó ne ma'u ha ngaahi founa ke maumau'i ai e toputapu hotau ngaahi 'apí. Kuo mafola lahi fau e ngaahi founa angahala mo fakamāmaní pea hangē ai 'oku 'ikai mo'oni pe 'i ai ha toe founa ke to'o faka'aufuli ai kinautolú. 'Oku nau fou mai 'i he 'initaneti, televisoné mo e ngalu'eá ki he ngaahi me'angāue kuo tau ngaohi ke ako'i mo fakafiefia'i kinautolú. Kuo tutupu vāofi 'a e teá mo e uité. Kuo pau ke tanumaki 'e he taha tauhi 'i he ngoué 'a ia 'oku lelei, 'aki hono iví kotoa, ke mālohi mo faka'ofa'ofa mo'oni, ke 'oua na'a matamatalelei 'a e teá ki he sió mo e fanongó. Hono 'ikai ke tau monū'ia lahi 'a kinautolu kau mēmipa 'o e Siasí 'o e 'Eikí ke ma'u

'a e ongoongolelei mahu'inga 'o hotau 'Eiki mo e Fakamo'uí, ko e fakava'e te tau lava 'o langa ai 'etau mo'uí.

'Oku tau lau he Tohi 'a Molomoná 'i he 2 Nifai: "He vakai, 'oku ou toe pehē kiate kimoutolu, kapau te mou hū 'i he halá, pea ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oni, te ne fakahā kiate kimoutolu 'a e me'a kotoa pē 'oku totonu ke mou faí" (2 Nifai 32:5).

Kuo pau ke 'oua na'a tau tuku e tākiekina 'a e māmaní ke ne 'ufikaua mo lōmekina e kihi'i le'o si'i mo vanavanaikí.

Kuo 'osi fakatokanga mo'oni mai kiate kinautolu fekau'aki mo e ngaahi me'a te tau fehanganagai mo ia 'i hotau kuongá. Ko e pole kiate kinautolú pe 'e founa fēfē 'etau teuteu ki he ngaahi me'a kuo folofola 'a e 'Eikí 'e hoko maí.

'Oku mahino ki ha tokolahi 'i hotau sōsaieti loto hoha'á ko e me'a pē 'e 'omi 'e he movete 'o e fāmilí ko e mamahi mo e mole 'o e 'amanakí ki he māmani palopalemá ni. 'I he'etau hoko ko e kau mēmipa 'o e Siasí, 'oku 'i ai hotau fatongia ke fakatolonga mo malu'i 'a e fāmilí, ko e tefito'i 'iuniti ia 'o e sōsaieti mo e ta'engatá. Kuo 'osi fakatokanga mo fakatokanga tokamu'a 'a e kau palōfitá ki he ngaahi nunu'a mahino mo fakatupu 'auha 'o e hōloa e ngaahi tu'unga mahu'inga 'o e fāmilí.

'I he hokohoko atu hono siofi kinautolu 'e he māmaní, tau fakapapa'u i mu'a 'e hanga 'e he'etau sipingá 'o poupu'i mo tanumaki e palani kuo

fokotu'u 'e he 'Eikí ma'a 'Ene fānau 'i he mo'ui fakamatelie ko 'ení. Kuo pau ke fakahoko 'a e ako'i ma'ongo'onga tahá 'e he sipinga mā'oni'oni. Kuo pau ke mā'oni'oni hotau 'apí kae lava ke ne matu'utaki e ha'aha'a 'o e māmaní. Manatu'i ko e mā'olunga taha 'i he ngaahi tāpuaki 'a e 'Eikí 'oku fou mai pea 'oku foaki ia ki he ngaahi fāmilí angatonú.

Kuo pau ke tau tokanga 'o hoko atu hono vakavakai'i 'etau fakahoko fatongia ko e mātu'á. Ko e akonaki lelei taha 'e faifaiangé pea ma'u 'e ha fānau, 'e ma'u ia mei he ngaahi tamai mo e ngaahi fa'ē tokanga mo angatonú. Tau fuofua vakai mu'a ki he tufakanga 'o e fa'eé. Fanongo ki he kupu'i lea ko 'eni meia Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli:

"Oku fai 'e he kau fefine 'oku nau ngaohi ha fale ko ha 'apí, ha tokoni ma'ongo'onga lahi hake ki he sōsaieti 'iate kinautolu 'oku nau pule'i ha kau tau tokolahi pe tu'u ko e 'ulu 'o ha ngaahi kautaha lalahí. He ko hai te ne lava 'o fakamahu'inga'i e ivi tākiekina 'o ha fa'ē ki he'ene fānau, ha kui fefine ki hono hakó, pe mehikitanga pe kakai fefine ki honau kāingá?

"He 'ikai ke tau lava 'o fakafuofua'i pe fika'i e ivi tākiekina 'o e kakai fefine 'oku nau fokotu'u ha mo'ui fakafāmilí mālohi mo tanumaki ki he lelei ta'engatá, 'a e ngaahi to'u tangata 'o e kaha'ú. Ko e ngaahi fili 'oku fai 'e he hou'eiki fefine 'o e to'u tangatá ni 'e ta'engata hono ngaahi olá. Tuku ke u fokotu'u atu ko e ngaahi fa'ē 'o e 'aho ní 'oku 'ikai ke nau ma'u ha faingamālie ma'ongo'onga ange pe pole mafa ange ka ko hono fai e me'a kotoa 'oku nau lavá ke fakamālohia 'a e 'apí." (Standing for Something: 10 Neglected Virtues That Will Heal Our Hearts and Homes [2000], 152).

Tau vakai leva he taimí ni ki he tufakanga 'oku fakahoko 'e ha tamai 'i he'etau mo'uí:

'Oku foaki tāpuaki mo fakahoko 'e he ngaahi tamai e ngaahi ouau toputapú ki he'enu fānau. 'E hoko 'eni ko ha ngaahi me'a mahu'inga fakalaumālie 'i he'enu mo'uí.

'Oku kau fakatātaha atu 'a e ngaahi tamai 'i he taki 'o e lotu

fakafāmilí, ako faka'aho e folofolá, mo e efiafi fakafāmilí 'i 'api fakauiké.

'Oku fokotu'u 'e he ngaahi tamaí e ngaahi tukufakaholo fakafāmilí 'aki 'enau kau 'i he tokoni hono palani ha ngaahi mālōlō fakafāmilí mo ha ngaahi 'eva 'a ia 'e kau kotoa ai 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí. He 'ikai toe ngalo e ngaahi manatu ki he ngaahi taimi mahu'inga ko 'ení 'i he 'enau fānaú.

'Oku fakahoko ma'u pē 'e he ngaahi tamaí 'a e pōtalanōa fakafo'itui-tui mo 'enau fānaú pea ako 'i kinautolu 'i he ngaahi tefito 'i mo'oni 'o e ongoongoleleí.

'Oku ako 'i 'e he ngaahi tamaí ki honau ngaahi fohá mo e 'ofefiné 'a e mahu'inga 'o e ngāue mo tokoni 'i he fokotu'u ha ngaahi taumu'a mahu'inga 'i he 'enau mo'uí.

'Oku tā 'e he ngaahi tamaí 'a e sipinga 'o e ngāue faivelenga he ongoongoleleí.

Kāinga, kātaki 'o manatu 'i homou fatongia toputapu ko e tamaí 'i 'Isilelí—ko homou fatongia mahu'inga taha ia 'i he mo'uí ni mo 'itānití—ko ha fatongia 'oku 'ikai toe tukuange koe mei ai.

Na'a mau fa'a hulu 'i he konifelenisi fakasiteikí, he ngaahi ta'u lahi kuo hilí, ha fo'i filimi ke fakamahino e taumu'a 'o e pōpoaki na'e fakamatala'í. 'I he 'emau fononga takai 'i he Siasí, 'i he konifelenisi fakasiteiki ne vahe kiate kimautolu 'i he ta'ú, na'a mau mātu'aki maheni mo e me'a 'i he fo'i filimí. Ne mau mei ma'uloto 'a hono fakaleá. Kuo nofo e pōpoakí 'i hoku 'atamaí 'i he ngaahi ta'ú ni kotoa. Na'e fakamatala 'i e filimí 'e Palesiteni Hāloti B. Li 'o ne fakamatala 'i ai ha me'a ne hoko 'i he 'api hono 'ofefiné. 'Oku meimei peheni:

Na'e holiholivalē 'a e fa'ē 'o e 'apí 'i ha efiafi 'e taha he feinga ke faka'osi hono fa'o hina ha fua 'i 'akau. Fāifai pea maau 'a e fānaú ke mohe, pea nonga hifo e me'a kotoa. Ko e taimi leva 'eni ke ngāue ai ki he fua 'i 'akau. 'I he taimi ke ne tele mo to'o e uhó, kuo 'asi ange ongo ki'i tamaiki tangatá he peitó 'o talange kuó na mateuteu ki he'ena lotu mohé.

Na'e talaange vave 'e he fine'eiki ki he ongo ki'i tamaiki tangatá, 'i he 'ikai loto ke fakahoha'así, "Fēfē ke mo

fai pē ho'omo lotú he pooni kae hoko atu e ngāue ho'omo Fa'eé ki he fua 'i 'akau'?"

Ne tu'u ma'u e ki'i tamasi'i lahi tahá peá ne 'eke ange, "Ka ko e hā koá e me'a 'oku mahu'inga angé fine'eiki, ko e lotú pe ko e fua 'i 'akau'?" (Vakai, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Hāloti B. Li* [2000], 173–74.)

Ko e taimi 'e ni'ihí 'oku tau 'i ha tu'unga 'oku tau ma'u ai ha faingamālie ke ako 'i ki ha fānaú ha me'a 'e 'aonga tu'uloa ki he 'enau mo'uí. 'Io, 'oku mahu'inga ange 'a e lotú he fua 'i 'akau. Ko e mātu'a leleí 'oku 'ikai totonu ke fu'u femo'uekina ke puke ha momeniti 'i he mo'uí 'a ha fānaú 'e lava ke ako 'i ai ha lēsoni mahu'inga.

'Oku ou tui pau kuo te'eki ai ha vaha'a taimi 'i he ngaahi ta'u lahi 'eku mo'uí 'e fie ma'u lahi ange ai 'e he fānaú 'a 'etau Tamai Fakahēvaní 'a e nima faifakahinohino 'o e mātu'a angatonu mo faivelengá. 'Oku 'i ai hatau tukufakaholo ma'ongo'onga mo faka'e'i'eiki ko e foaki 'e he ngaahi mātu'a e meimei me'a kotoa 'oku nau ma'ú kae kumi ha feitu'u 'e lava ke ohi hake ai honau fāmilí 'i he tui mo e lototo'a koe'uhí ke ma'u 'e he to'u tangata hokó ha ngaahi faingamālie lahi ange 'iate kinautolu. Kuo pau ke tau ma'u 'a

e loto-tō tatau 'iate kitautolu mo ikuna'i e ngaahi pole 'oku tau fehengahangai mo iá 'i he laumālie tatau 'o e feilaulau. Kuo pau ke tau fakatōkakano 'i he ngaahi to'u tangata 'o e kaha'ú ha loto falala lahi ange ki he ngaahi akonaki hotau 'Eiki mo e Fakamo'uí.

"Pea ko 'eni, 'e hoku ongo foha, manatu, manatu, 'oku makatu'unga 'i he maka 'o hotau Huhu'í, 'a ia ko Kalaisi, ko e 'Alo 'o e 'Otuá, kuo pau ke mo langa ai homo makatu'ungá; koe'uhí ka tuku atu 'e he tēvoló 'a 'ene ngaahi matangi mālohí, 'io, 'a 'ene ngaahi ngahaú 'i he 'ahiohió, 'io, ka fa'aki kiate kimoua 'a hono kotoa 'o 'ene ngaahi 'uha maká mo 'ene fu'u afá lahí, 'e 'ikai ma'u 'e ia ha mālohi kiate kimoua ke fusi hifo 'a kimoua ki he vanu 'o e mamahí mo e faingata'a'ia 'oku 'ikai hano ngata'angá, koe'uhí ko e maka kuo langa ai 'a kimouá, 'a ia ko e makatu'unga mālohi, 'a ia ko ha makatu'unga kapau 'e langa ai 'a e tangatá, 'e 'ikai lava ke nau hinga" (Hilamani 5:12).

Ko e ongoongoleleí 'o Sisū Kalaisí 'okú ne 'omi 'a e makatu'unga ko 'eni te tau lava 'o ma'u ai 'a e nonga tu'uloá mo langa 'a e ngaahi fāmilí ta'e-ngatá. Ko 'eku fakamo'oní 'eni 'i he huafa 'a hotau 'Eiki mo e Fakamo'uí, 'a ia ko Sisū Kalaisí, 'ēmeni. ■